

Всеволод Лисівич

Гадя

ВСЕВОЛОД ЛИСТВИЧ

ГАЛЯ

ОПОВІДАННЯ

Всеволод ЛИСТВИЧ

ГАЛЯ

ОПОВІДАННЯ

На чужині

СЛАВНОЇ ПАМЯТІ
ГАЛІ З . . ., ЯКА
ЗГИНУЛА В БОЮ
З НІМЕЦЬКИМ
ОКУПАНТОМ В
ОДНОМУ З ВІДДІ-
ЛІВ УКРАЇНСЬКОЇ
ПОВСТАНСЬКОЇ
АРМІЇ
ПРИСВЯЧЕНО

ОПОВІДАННЯ ПРО ГАЛЮ

I

Непроглядна товпа оточувала звичайну таку, міську площу. Площа була виложена камяними брилами, котячими лобами, як це казалось, була брудна, як усі площині того міста і похмурі мури мовчазних камяниць оточували її, неначе жандарми засудженого на смерть. З вузких, середнєвічних вуличок, що розлізалися, мов слизькі руки гідкого поліпа по морю міста, надходили люди. Людям на лицях жах рисував глибокі борозни, очі застилали імла і надходили вони, як надходять тіні в мряковинний вечір, хитаючись під подуванням якоїсь невдомої сили, яка ціла опановувала їхні істоти. Ніби сонні, або причинні схо-

дилися вони в гурму, яка хвилювала мов брудні хвилі передбуряного моря, тільки, що шумкого перевалу морських розгніваних хвиль не було чутно. Вона, товпа, холіталася, мов кошмарна почвара, сотнями своїх очей вдивляючись в ряд дерев'яних стовпів, що чорніли посередині площі і декому могло б здаватися, що це мученичі хрести на горі терпіння продирають своїми верхами вишнину, видирають на простому й чистому полотні образу болючі чорні плями. Але це не були мученичі хрести для святих. А в тім мало хто їй думав над цим. Як і взагалі над чим небудь іншим. Очі гляділи й не бачили. Вуха насторожувалися й не чули.

А над містом розливало свої благословенні усміхи весняне сонце. А над містом розкривала блакить свої неозорі простори і заливала теплою радістю поля, ліси, міста і села.

Очі товпи не були проте ж звернені на блакитняву весняного неба. Очі товпи були затягнені жорстоким серпанком жаху, незнаного, нечуваного жаху і товпа стогнала. Ви чули як стогне товпа? Спочатку тихо й глухо.

Ніби десь у темних підземеллях якісь незнані сили тиснуться у вузких печерах, буються безсило об нутро дужої землі, яка вагою своєю давить, безсердечно тисне їх. А відтак, тонкими рівчаками прориваючись із непроглядних провалів підземелля, вибиваються вони нагору. Свист і сик мішається із гамором стогону і товпа, розхвилювана, змучена наче передпостопова звірюка блисне тисячами очей, заскргоче тисячами зубів, і заглухнить мільйонами здушених, насилу придавлених прокльонів. А далі підземельні сили прорвуть земну кору й могутній зов болю, мов струмінь гарячої, розпаленої до білого ляви вдарить могутнім стовпом об небосклін, хмарами розтопленого жалю заслонить всю красу весняного неба.

Товпа зігнеться, мов море під пошмагом урагану.

— O! O! O! O!..

В повітрі заблищають метелики смерті. На чорному, мов ніч полю зарегочеться своїми проклятими очодолалами сама вона — богиня небуття. Під ударами гострих, рубаних слів розділилася товпа надвое, а стежкою посе-

редині поступав невиданий похід. Під охороною нашикованих крісів і готових сіяти смерть гранат ступало їх трьох, — трьох юнаків, закутих в залязні кайдани, із обличчями поораними нелюдськими терпіннями, але з очима ясними, як ясне сонце весняне, українське. Ступали твердо й рівно, відважно й упевнено. І під такт їхнього кроку хиталися тисячі сердець і під такт їхнього кроку тисячі уст зашепотіли несподівано, нежданно, ніким непідказано.

Тисячі сердець злилися в молитві.

А вони йшли... А вони йшли в шумі нежданної молитви спокійні, мов із каменю витесані. Мов не на смерть, а на суд страшний, в якому не судженими, але суддями справедливими їм бути б, очима спиваючи запах рідного сонця і в останнє обіймаючи поглядом товпу...

— Сину мій єдиний, сину мій, си...

Стара селянка не докінчила мови своєї і не дійшла до постаті, яка їй ясніла перед старечими очима. Тверда кольба поцілуvalа старечу голову й вона безсило обсунулася на брук.

— Мамо!..

Лице юнака протяла нагайка.

— Мовчати!..

На бруку важко стогнала стара жінка. Її обличчя, порізане тими чесним зморшками, що то перед ними кожен чоловік із повагою хилив би голову, бо ж вони плоди чесної, хоча жорстоко твердої праці корчилося й розлюгоджувалося під зявами якихось, нікому не видимих образів: її замкнені очі не порушалися і раптом останній крик прорізав мови бух гранати пекельну тишину, що залила своїми чорними хвилями площу.

— Душогу-у-би!.. Ду-шо-гу-у-у-би!..

Від конвою відділилася постать унтершарфірера Гартмана. Груба, могутня постать середнєвічного опричника із обличчям протятим жагою крові, проколола товпу своїми чортівськими очима і великим важким чоботом копнула стару селянку просто в голову. Стара розкрила очі, але зараз знов їх закрила і скорчилася.

— Геть забрати то стерво...

Унтершарфірер Гартман любив, щоб його накази були негайно виконувані і його нагайка, із трьома оливяними кулями на кінці химерна вигадка, не-

раз засвистала в повітрі, заки тіло нещасної матері зникло зперед очей.

Щойно тоді унтершарфірер Гартман заклав нагайку за пояс, і, погладивши рукоять свого улюбленого пістоля, звернувся в сторону трагічної групи.

Він, звичайно, не додумався, що двоє молодих і правдоподібно гарних очей супроводжalo його, таку знайому всім постать, із блиском ненависті, яка, можливо навіть його закамянілу душу заторкнула б.

Галя Орлинська чула, що серце завмерло в неї з нелюдського болю. Вона почула навіть, як на хвилину душа покинула її тіло. Та зараз вона почула теплоту своєї молодої душі знов. Тільки серце залишалось мертвим.

Вона бачила, як юнаків підводили до стовпів і дротом привязували їхні молоді тіла, скручуючи жорстоко руки. На площе впала тишина і в тій тишині чутно було слизькі, гидкі слова унтершарфірера Гартмана, що падали на брук, мов грудки олива.

— В імені фірера засуджується членів бандитської Повстанської Армії: Петра Березняка, Теодора Караповича, і Єв-

гена Шека на смерть. Підписано: штурмбанфірер: Брандт...

Товпа задріжала, смерть торкнулася своїми зимнimi устами порізаних тривогою чол і сіла страшним метеликом на головах струнких юнаків..

Галя бачила, як підводяться рушиці до стрілу, бачила, як із холодних дул вилітали співучі птахи й бачила ще, як обпадали три молоді голови на груди і три молоді постатті вяли, як вяне під повеню надто гарячого сонця зелений лист.

Але ішо почула вона, як два палющі, облиті молодою кровю слова злинули із обпалених гарячкою смерті уст і мов несамовиті голуби затріпали крильми і полинули в простори.

— Слава Україні!..

ОПОВІДАННЯ ПРО ГАЛЮ

II

Будь прокляте во віки вічні імя душогуба! Хай собак називають во всі часи ім'ям найстрашнішої, скаженої собаки! Хай закривають вуха свої люди на звук того проклятого імені і хай чоловічі чесні серця здригаються від огиди того нелюдського звуку. Хай імя це, напосне святою кровю тисяч патріотів, котиться до кінця світу по зруйнованій землі, мов жахливе страховище, і хай пригадує людям, до чого може дійти муж, опутаний бісом. Хай тисячі мечів і ножів удень і вночі колють його немилосердно; хай тисячі і мільйони чобіт копають його по цілому світі і хай мільйо-

ни уст спльовують на його несамовитий вид...

Хай во віки вічні прокляте буде імя Гартман!..

Вузькі смуги прокльонів зривалися з усіх сторін і спливали до неба, мов могутня просьба о кару для найстрашнішого з усіх душогубів. А він — герр Гартман проходив задоволений вулицями міста, ззаду підскакували його вірні собаки, і захоплено заглядав в обличчя молодих, гарних жінок. Відомо: припасти до вподоби Гартманові і не піддатися йому — це означало тюрму. А в тюрмі попасти в його руки — це означало безконечні терпіння, а в кінці не менше жахливу смерть. Гартман стріляв людей власноручно. Він записував точно й докладно скількість ним розстріляних і задоволено бачив, що вже небагато бракує для потрібної суми. А коли він потрібне число осягне, тоді жде його аванс... нагорода... Але не тільки це вкладало в його товсті руки револьвер і гонило на місце, де відбувались безконечні розстріли... Він любив дивитись, як людина під пострілами падала, мов скощений цвіт на землю

корчилася в передсмертніх судорогах, стискала і розправляла п'ястуки, кидалась у пороху і валялася у власній крові, яка щедрою річкою лилася із великої рани. А потому тіло пружилось, випростовувалось і знов корчилось, щоб у кінці застигнути в мертвому безруху, впливши засклені болем очі в простори. Тоді геррoberшарфірер Гартман копав своїм тяжким чоботом трупа і наказував підводити нову жертву. Часом стріляв він зумисне нещільно й, коли ранена людина совгалася йому під ногами з болю, притискаючи розпорений живіт і очима благаючи пощади, коли людині очі вилазили з орбіт і коли просто звірячий стогін мішався із харкотинням і в грудях нещасному гуркотіло, мов у джерелі,—тоді Гартман пригадував собі, як колись його матір розказувала про Бога, що є паном життя і смерти, і почуття солодкої могутності заливало теплою хвилею його груди. Він теж почував себе паном життя і смерти тисячів, він, син вестфальського різника, який був побожний, та як побожній людині пристало помер. Дивився пан обершарфірер на

скручене від мук тіло своєї жертві, і тоді нагло приплів милосердя зворушував на хвилину його вестфальське, німецьке серце. Він пускав останню милосердну кулю в голову нещасному і почував себе так, як, певно, почуvalа себе все його побожна мати, коли давала милостиню. Тоді щойно називував підводити слідуючого вязня.

Так проминали дні, тижні й місяці в життю Гартмана. Час до часу переривали його спокійне життя листи матері й жінки; тоді він пакував різним добром клунки і висилав їх додалекої Вестфалії. І мати його, звичайно-побожна християнка, вбирала на себе зимою хутро якоїсь жидівки, польки чи українки і йшла до пишної церкви молитись доброму Богові за родину свою, а найбільше за свого одинокого сина, який десь, на далеку сході, стояв на небезпечному пості. І не переривав молитви її плач сиріт, що даремно виглядали десь на далекій Україні своєї матері. Плила до небес її щира молитва й гріло її побожне тіло скроплене мученичою кровю хутро.

Та по правді то Гартман вже давно перестав вірити і в Бога і в чорта Богом для нього став фірер, а чортом—українські повстанці. Він і говорив поліційному касині:

— Егеж, сьогодні пішов на лоно Авраама 967-ий бандит...

Товариши тратували...

— Так! Я винищу їх, як нищиться щурів!

Того дня пив він западливо горлку. Не можна сказати, щоб іншими днями він її не смоктав, але того дня пив якось особливо жадібно. Так, немов би чув, що завтра цей божествений трунок не прополоче вже його спраглого горла. Коло півночі, коли вже більшість чесного товариства розійшлася, Гартман скричав до своїх пяненьких кумпанів.

— Гей, нічна контроля!.. Нічна-а-а-а контрол-о-оля!

Гул задоволення зашумів залею, бо всі добре знали гартманівські «нічні контролі». Заклацали замки крісів і пістолів і затупотіли важкі чоботи по сходах. Вязниця жахнулася. Вязні збилися в кути келій і жах окропив

щедрим потом змучені чола. Вязни-
цею понісся важкий зойк.

— Гартман!..

Пяні гестапівці ввалилися, мов ста-
до буйволів на вязничний коридор,
клацнули ключі і двері першої келії
розвірилися із рипом. Світло залляло
льох сліпучим білим полум'ям і Гарт-
ман зареготався.

— Товариші, тут сама українська
сметанка... Цілий штаб підпільної армії!
Самі хохочо! Самі високі старшини!
Переведемо з ними розмову про но-
вий лад у світі націонал-соціялістич-
ного права!

— Браво!!! — загружотіло в підзе-
меллі і п'яна орда кинулася на беза-
боронних, вимучених вязнів. Крик...
Зойк... Хруст ламаних костей, а єднак
постріли, все те змішалося в якусь
жахливу суматоху, яка вилізла вік-
нами на двір і, мов змія, поповзла
нічними вулицями міста. Коли ж за-
доволені юпричники вийшли на кори-
дор, в келії осталася куна свіжого,
паруючого мяса, а кров залила цілий
коридор. Ніс обершарфірера Гартмана
роздувався широко і захланно вдихав
у себе запах людського мяса і крові.

Він, Гартман, закривавленими очима розглядався довкруги, мов хотів би вловити якусь думку, що надто швидко випарувала з його голови, і відтак крикнув, хитаючись на ногах.

— Другу-у-у-у!..

Але синові вестфальського різника не довелося завживати дальшої насолоди, бо, спочатку здалека, а далі близько, зі всіх сторін загавкали скоростріли. На їх обличчях зявився жах і вони з криком погнали по сходах нагору. З даху гrimав скоростріл у темряву. А з темряви цокотіли десятки скорострілів все сильніше. Поліцяї розглядалися безпомічно довкола і відвага їхня десь поділася. Сили для оборони були замалі. А ще й обершарфірер Гартман, найкращий стрілець між ними десь, як на те, подівся. Ситуація ставала ясною. Велика сила повстанців атакувала вязницю. Німці відстрілювалися до останнього патрона, бо знали, що їм і так пощади не буде. Та вкінці затихли їхні скоростріли та пістолі і муравлісько повстанців влилося в страшний будинок. Задзвеніли ключі і непчасні вязні стали виходити нагору. В куті вязничного

коридору знайшли пана обершарфірера Гартмана, який, пяненький, зовсім задоволено спав у калюжі людської крові.

Галя і лікар заходились рятувати помасакрованих вязнів келії номер 1. Коли привели звязаного і напівсонного Гартмана, Галя пізнала його і очі її заблищали, мов два вогники.

Покалічених вязнів поклали на підводи і вони відіхали. Повстанці збиралі поліційні акти й папери. Зносили все, що захопили, на стирти, там же привязали Гартмана, який усе ще не розумів положення і бурмотав щось пляним голосом, пробуючи вихопитись із вязів, обляли кімнату бензиною і нафтою і запалили. Коли повстанці відізділи, вдарило із поліційного будинку полумя, а враз із тим пролунав звірячий крик Гартмана, який серед стирти паперів, в яких були записані муки і смерть тисяч невинних людей, смажився живцем. Крик цієї бестії лунав довго і гомінко й обливав своєю іддою далечінь.

Рівно, твердо колисалися повстанські тачанки...

Постукували кінські копита...

Дзвонила зброя...

Вони їхали в ніч, у даль, на нові бої, на нові походи, по нову славу. Обвивала їх ніч своїм мяким шалем і ховала перед ворожими кулями й недобрими очима.

А за ними горіли камяниці...

Одна... Дві... Три... За ними вмирав серед пекельного вогню син вестфальського різника, обершарфірер Гартман...

ОПОВІДАННЯ ПРО ГАЛЮ

III

Була це якась несамовита сила, що виганяла людей із батьківських хат і наказувала їм іти в темряву лісів, у холодну вологість непроходимих дебрів, міняти вигідне, спокійне життя на небезпеку повстанських вовчих пожодів. І лунало лісами чимраз дужче, голосніше:

... Сірі вовки ...

І лунало воно з глибів лісових на просторі поля вогняної землі і розбуркувало села й міста, і ті відгукувалися:

... Правди меч архангельський
напевно побідить ...

Мряка безжалісної, страшної війни нависла була над землею. Постріли

зривалися, мов сполохані несподівано птахи із своїх гнізд, розбуркували тишину, і землею гуркотів бій. Бій затихав так само несподівано, як і вибухав, і тільки пожарища, могили, ріки крові значили могутній, нестримний марш проклятого божка війни. І чимраз менше чутно було глухих стогонів, чимраз дужче дихало по-лумя ненависті, обхвачувало своїми вогняними язиками душі і серця.

Грушівку повідомлено, що в неділю після обіду всі військові повинні збиратися на майдані біля школи, звідкіля відідуть до місця, де приміщені повстанські вишколи. Грушівка гула й ружалася, мов бджолиний рій у вулику.

В неділю отець Сорока говорив у церкві про любов до батьківщини і про те, що після кожної і найбільш жорстокої зими мусить загорітись весняне сонце. Бо, — казав він, — із усіх справедливостей на світі — одна мудра й совершенна — Божа справедливість, і після смерти щойно приходить воскресіння. Люди розуміли слова свого священика. Люди взагалі багато чого розуміли, і тому українське село

в ті часи виглядало зовсім таки інакше.

Грушівська дячиха мала тієї пори багато праці. Бо то, знаєте, і спéкти дешо на дорогу треба, щоб дитина на перший час мала, та й узагалі все приготувати, щоб дитина не потребувала в чужій стороні соромитися. Бо то, розумієте — грушівської дячихи один-одинокий син рушав тієї неділі на війну.

Старий дяк сидів на прильбі з кумом Опанасом, покурюючи свою коротку люльку,

— Знаєте, куме, я своєї старої не пізнаю. Памятаю, як перед двадцяти роками я вирушав на війну, що ж то плачу й нарікань було! А — «ти мене покидаєш», а «пощо тобі там якоїсь України захотілося», а лементу, а крику!... І так мало нас тоді пішло, памятаєте? — А тепер? Вона вам однака виряджає на страшне позстанське діло, та ще й тішиться...

Кум Опанас, інвалід Української Армії, потер козацького чуба.

— Навчили, о, навчили, сучі сини, що без України не жити нашому народові; навчили, що коли город твого

сусіда горить, то й твоєму вже недовго в мирі залишитися ...

— І знаєте, куме, віриться; що тепер уже не намарне підуть наші жертви ...

— Відомо! Тепер або цілий народ згине, або здобуде своє право. Тепер, знаєте, всі гуртом. Немає гірших, ні ліпших, тільки всі єдині й чесні і тому сила їх велика ...

Старі сиділи на приязбі, а селом плив гомін. Веселий, неприглушений гомін. Дівчата, святково прибрані, бігали привітними сільськими вуличками, мов квіти, хилитали своїми, в стрічки прибраними, головами, шелестіли на ходу шовковими спідницями. А перед школою гуділо, мов перед празником. Із шкільної вежі маєстично повівав блакитно-жовтий прапор і тінню своєю благословив село.

Уదравитель семиклясової школи в Грушівці, сотник Мацюк, був це старий, сивоголовий мужчина, із гострими рисами лиця, із вриваною шорстою мовою і військовим, чітким кроком. Його п'ятдесят років і рана на нозі не затримали його ні на хвилину в багатій праці. І не здригнулося ні

раз пооране зморшками лице, коли арший син згинув рік тому, ані здригалося воно й тієї неділі, коли молодший, останній його син збирався відходити на непевну повстанську долю.

— Ще й на нас, старих, прийде черга, — казав директор Мацюк, — бо пора це велика єсть!

Галя, в уніформі старшини Української Повстанчої Армії, з тихим вдовіллям гляділа на постать старого патріота і те почуття, невідомо чому, скріплювало в ній віру у власні сили. За останніх кілька місяців, що відділювали її від того страшного дня, коли вона вперше в своєму житті зустрілась вічна-віч із невмолимою смертю, багато дечого в її молодій голові і серці змінилося. Вона нераз бачила уже смерть, і тут її думка блискала холодно, рішуче, мов наглий вибух блискавиці, — можливо, нераз сама завдавала смерть. Вона перейшла за тих кілька місяців широкі поля й ліси України навпоперек і сама на власні очі побачила ту нечувану боротьбу, що кипіла всюди. Вона привикла до вигляду крові і свисту куль,

а мимо того, коли заходила в терени, які ще не були безпосередньо заторкнені війною, мякий жаль і смуток напливали до її грудей; жаль за тим спокійним життям, за тими підставовими вольностями й правами людини, по які так багато в світі говориться, а які, коли їх жадає і для себе український народ, стають нагло нездійсненими мріями. Галя, як і її народ, всіма фібрами своєї благородної душі тужила за миром, за гідним свободної людини життям.

Директор Мацюк став перед нею, обкинув своїм гострим поглядом її струнку постать і замахав руками.

— Я — старий вояк! Цілу світову війну перебув в окопах... На всіх фронтах... І я навчився ненавидіти воєнне ремесло.

Галя жахнулася...

— Які ж бо в вас прокинулися нагло пацифістичні погляди!

— Так, пані! Я старий вояк і знаю війну. І тому ненавижу її на менше, як ненавижу цей проклятий світ, що не дає нам жити... Цей підлій світ маляків і божевільних, що гнеться тільки перед пястуком, перед силою і для

власної користі готов найбільше зло усвятити, найбільшого злочинця винести на п'єдестал святого. І тому я, пані, кажу, що, хоч я ненавиджу воєнне діло, те підле ремесло мордувати невинних людей, але я тогов сьогодні і сам підняти кріс, що вилетів із моїх долонь двадцять років тому, і сина свого благословлю на страшну дорогу. Бо хоч і як я ненавиджу війну, але ще більше ненавиджу неправду й злочин.

Галля дивилася на горючі очі старого вояка і їй стали перед очима жахливі бойові картини, а в ушах залящали зойк і прокльони умираючих. Вона здригнулася.

— Так, пані — ненавиджу війну, як ненавидить її цілий український народ. Але це згідно з усіма Божими й людськими законами, коли ми меч підіймаємо в обороні власного життя, коли ми не хочемо погодитись із безправям і злочином, коли ми не хочемо добровільно класти наші голови під катівську сокиру, бо ще жити хочемо. А до життя маємо не менше право, як усі великі й могутні народи.

Він підступив до вікна.

— Бачите, може це й найтрагічніша хвилина моєї старости, коли я бачу, як ті не винні нікому нічого юнаки відходять, можливо, й по смерть...

— Але ж вони йдуть, як ви самікажете, боронити власного народу. Вони напевно не менше від нас люблять своє рідне село і своє мирне хлібробство, але, коли ворог хоче їм уже не що, а саме життя відібрati, коли ворог тисячами і мільйонами вимордовує невинних братів їхніх, палить, нищить, виселює села і міста — то чи ж можуть вони щось інше зробити, як схопити заховану зброю, і або здобути собі й батьківщині волю, або бодай чесно згинути на рідній землі. Ви, певно, сотнику, памятаєте ту статтю в німецькій газеті, де було названо українців «народом рільників і пастухів»: так, це правда, ми народ рільників і пастухів, але не треба нікому забувати, що ковалі наші невчені вміють пдуги в шаблі смертоносні перековувати, а сопілки чабанів наших мають дивну властивість, — вони можуть стати сурмами, які скли-чуть мільйони воїнів на пляцдарм.

Директор Мацюк дивився кудись

далеко. Може, в простори молодості своєї?..

— Це правда, пані... І тому я люблю іх! Бо коли б інша думка вкладала ім кріс в руки — я ненавидів би їх!..

Галя всхала, поправила пояс.

— Думаю, сотнику, час...

— Час, пані!

Вони вийшли на майдан, де хвилювало море голів. Хвилювало, як хвилює достиглий лан збіжжя під по- дувами ласкавого вітру, як хвилює сад в промінні теплого сонця. Але ціпко затиснені уста і гарячі блискучі очі не зраджували внугрішного буревію, що хвилював серця і душі грушівських, та чи тільки грушівських, селян. Вони ж бо прощають своїх дорогих. Мужів... Братів... Синів... На непевну долю... А може й на певну смерть!.. Але не плакали материні, сестрині чи й жіночі серця... Не кривавились, бо кро- ви не було. Всю висмоктали хижі во- роги, й тепер серця українських селян були в камінь затвердлі. Всі знали, що це останній бій розклекотів. Останній могутній зрив за своє життя, за своє власне право. Нікому заховатись у глибині власного хутора. Могутній

вогнєвій цілою своєю жахливою силою вдарив мученичу від століть країну. І народ чув на своїм лиці пекельні подмухи хуртовини, але не відвертав лиця свого, бо знов що хуртєча зі всіх сторін шмагає. Народ закусив зуби і уперся ногами в свою рідну землю... Hі!.. Він не дасть себе викинути з землі предків своїх, що її щедро кров і піт праобразківський зросили. Не дасть!!! Буде боронити!!! Боронити усіма силами!!! Як звір!!! Доки Всемогучий сили пошле витримати!!! А коли сили не стане, ѹ така Божа воля буде, то народ згине... Згине, як господареві сановитому пристало. Впаде, як господар, обороняючи свою власність перед розбійниками... Перед бандитами... Перед душогубами...

ОПОВІДАННЯ ПРО ГАЛЮ

IV

Горіли села...

Коли в підручнику історії читається про жахіття минулої війни, читається завжди про те, що села горіли. Але в ту епоху села горіли інакше. Це не спалахували вогні від гарматних набоїв, спокоюючи затишний мир хліборобського добробуту; це не випалювали відступаючі армії своєю жахливу дорогу. Це було інакше. Не було відступаючих армій, бо фронт був далеко від моря вогню, що нестимно росло, розливалося бурхливими хвилями, грозило затопити цілий світ. Це була страшна боротьба великого народу із тисячами поліційних відділів, полків, із цілими арміями поліції, які

насіли на горло і грозили задушити свободолюбивих синів трагічної землі. І вони, непокірливі сини вільної, непокоримої ніким, землі горіли в могутньому, надхненному зриві проти тиранії, проти ненаситного ворога.

Села кипіли, як кипить вода під покришкою, шамотались в нових очах, і руками, що на них червоніли ще плями від старих кайданів, розривали нові, ще важчі. Земля гуділа й переверталася від зривів гранат, земля червоніла від крові й хмари попелу покривали розлогі поля. Все нові і нові цвінтари виростали на непроходимих просторах героїчної землі... Цвінтари... Цвінтари... Безконечний ліс хрестів застеляв видні круг, застигши в мовчазній, а могутній молитві. А скільки то мертвих не знайшло місця свого вічного спочинку під хрестами? Скільки то згоріло зі своїми хатами, із своїми обієктами; скільки то вирваніх з поміж своїх рідних згинуло невідомою смертю і в невідомому місці свій гріб знайшло? Смерть розпростерла свої дряпіжні руки над землею і горнула. Горнула багаті жнива, такі

багаті, яких вона й сама ніколи не сподівалася.

А села горіли...

А зойки мучених, живцем паленіх мішалися із бойовими вибухами, з криком воїнів святого повстання і хрипкими зривами гранат і зливалися разом у нечувану симфонію війни.

— Ви знаєте, Галю, чим довше ця наша, страшна в жорстокості своїй, боротьба триває, тим частіше зневіра підкрадається кішкою до моєго серця....

Сотенний Крук відсунув зперед себе карту, на якій щось уважно значив і зупинив свій погляд на стрункій і замаленій вогнями боїв і вітрів постаті. Галя перестала чистити свого нагана і з насмішкою глянула на повстанського командира.

— Може ви схочете та таку тему доклад говорити? А може вам треба фактів і аргументів? Зверніться до німецьких, або більшовицьких пропагандистів. Ті вам богато дечого про «безвиглядну боротьбу українських повстанців» розказати можуть.

Сотенний почув колючий насміх у Галиному голосі.

— 'Ви мене, Галю, зле порозуміли... Я знаю, що наш шлях правильний. Але глядіть, як це воно трагічно складається. Повстання горять не тільки в нас, але і в Польщі, Югославії, і де інде. А всі вони дістають допомогу, як не з Лондону, так із Москви. А ми? Перемога німців — це для нас певна і скора смерть, а перемога тамтих — теж не краще...

— А чи ви думаєте, що ті нові «визволителі» погодяться колинебудь на дійсно вільну й незалежну Польщу, чи Югославію?

— Але ж... Поляки мають гарантії...

— А дехто свище на ті гарантії! Це впрочім виявилося наявно в 1939 році, коли польська армія дістала удар у плечі...

— Дійсно, але тоді був привід: «західна Україна».

— Привід? Ви маєте гумор, друже, привід? Він усе знайдеться!

Галя нахилилася над револьвером, а сотенний Крук про щось напружено думав. Про те думали всі ті, які підняли зброю свою проти тираній. А український народ в обороні свободи підняв зброю багато літ тому назад

і ніколи її з рук своїх не випускав.
Бо було ясним, що воля й справедливість тільки тоді запанують на світі,
коли з лиця землі зникнуть усякі імперіялізми.

А в тім — думати не було коли.
Доля керувала інакше. Вона вклала зброю в руки свободолюбивих, жуччи:

— _Хто волі хоче, хай здобуває її!

А села горіли...

А закуреними шляхами гнали полки, полки, полки...

Армії переганяли армії...

Жінки... Старики... Діти...

Воїни...

Оборонці Волі...

Власної... І не тільки власної...

За лісом, в якому стояв один із повстанських загонів, зявилися несподівано німецькі танки. Загавкали ворожо і пристанули серед поля... Зов алярму покотився лісовими дебрами...

— А це що знов за чорт?!!!

Галя саме заложила була револьвер до кобури і, схвативши свою фінку, засміялася перлисто від дверей.

— Німці несуть вам, друже, новий

матеріял для філософських роздумувань...

У лісі гуло.

Звязкові розвозили накази. Частини займали становища. Курінний командир Зорич надіздив на своєму вороному коні.

— Поручник Орлинська!

Галя виструнилась.

— Табори відступають, держатимемо тили до конечного часу. Ви переберете провід санітарних частин.

Галя загоріла, як загоряє враніше небо під першими проміннями сходячого сонця.

— Друже курінний, прошу дозволити мені залишитися із бойовими частинами. — Ви знаєте, що минулого тижня в тюрмі розстріляли моого брата...

— І ви хочете відомститися?!!!

— Ні... Я тільки хочу віддати німецьким сестрам свій довг...

Курінний жвилину вдивлявся в глибокі очі поручника Галі, а так кивнув рукою.

— Гаразд... Тільки... тільки... вважайте... на себе...

Сотня Крука займала становища на

краю ліса, там, де дерева клином врізувалися в поля. Підводили важкі скоростріли. А німці стояли в віддалі і нерішуче впялювалися дулами далековидів у лісову темну стіну. Вони привикли, що вже здалеку витав їх завжди вогонь повстанських скорострілів, але тим разом ліс насутився перед ними мертвєцькою тишиною. Німці тишини не люблять... Тишина і спокій нагадують їм смерть... Ліс бованів перед ними чорною кучугурою і ховав у собі таємницю. Командир поліцейських відділів рішив вкінці:

— Наступ!..

Ураган вогню вдарив об ліс. Посипалася кора, листя, земля. Танки зрушилися мов почварні кошмарні чудовища і стали надсуватися. Вдруге зірвалося море вогню і обпало на ліс. А ліс мовчав. Німці чимраз відважніше виставляли голови із будок своїх панцирів і їхній командир обіцював собі вже зовсім легке виконання завдання, коли нагло, на найвищому дереві, на краю ліса, знявся, мов велитенська чудна птаха повстанський прапор і в тому моменті ціле пекло вогню вдарило по танках із трьох сторін.

Німецька піхота, що готовилась до наступу впала на землю, мов снопи під пошмагом несподіваного вітру і грубий сердитий прокльон викривив лице німецького старшини.

А танки приближалися...

Танки гуділи глухо, важко і зневажливо обганялися від тисячів кусючих мух, що із дзикотом виривалися із лісової гущавини. Панцири були беспечні. Але... Нагло з одного панциря бухнуло полумя, повітря прорізав нелюдський гук і стовп вогню знявся вгору.

Німецький офіцер кусав губи і плював до польового телефону.

— Два панцири розбиті... Бандити стріляють цільно протипанцирними набоями...

Прислати літаки...

А тимчасом горді німецькі панцири і фортеці завертали в безпечну відаль.

Галя обтирала спіtnіле чоло і сміялася.

— Друже, як там ваша філософія?

Але сотенний Крук мовчав і чоло його було порисоване глибокими мор-

шинами. Він через далековид обсервував рухи ворога. А здалечі зривався якийсь новий гук. Очі сотенного блиснули.

— Звязковий!..

Перед ним випрямився молодий юнак.

— До штабу!.. Скажеш, що надходять літати й я виконую другу частину наказу.

Це надходила зброя, проти якої не сила було вже встоятись на висуненних позиціях. Літаки надпливали ключами й окружали ліс. Сотennyй видавав накази.

Галя станула перед ним і він жахнувся від вогню, що плив із її молодих очей.

— Друже, я залишусь із першою чотою. Ручу, що наказ буде виконаний.

Сотennyй Крук зізнав, що таке завдання, яке стояло перед повстанськими відділами можна, тільки першій чоті доручити.

— Галю, але ж ви повинні відступити...

— Я відступатиму враз із першою чотою...

Тіні зникали в гущавині. Галя не ребрала команду відтинка. І кілька надціять тіней залягло в земляних ро-вах під коренями дубів. Був це ос-тannій час, бо над вершками дерев заревів кошмарний бик і розсіяв скo-рострільним вогнем по місцях, де пе-ред недавним часом були повстанські становища.

Ліс закипів...

Дерева переверталися із страшним стогоном, листя облітало на землю, а літаки шаліли. Так, як тільки німецькі літаки шаліти вміють, коли нема для них жодної небезпеки.

Тіні тулилися до грубих коренів столітніх дубів і здавалося їм, що хвилини минають божевільно повіль-но... Видержати годину... Годину ви-держати, а за годину табори й го-ловні частини будуть уже на нових становищах і горстка оборонців мог-тиме подумати про свій відворот. А що повстанцеві відворот? Мов тінь прошугне під деревами і мов тінь між деревами пропаде.

Літаки нагулялися і відлетіли...

Німці наблизалися до ліса із трьох сторін, а від чола під охороною танків...

Галя збагнула небезпеку... Її рішення впало скоро...

— Відступати!

Три четверті години проминуло...

Тіні розплівалися в темряві...

Галя підпovзла до середніх становищ і погладила рукою скоростріл.

— Видержимо!..

Над лісом маяв синьожовтий прапор, подіравлений, мов сито кулями і лопотів весело під подувами вітру. Він пісню співав. Пісню про народ, який за волю вмирати не жаліє... Про героїчний народ, якого символом вічно чистий блакитний підхмарний безкрай і благословенне сонце...

Німці підступали під ліс. І тоді Галя прилягла ще тіsnіше коло скоростріла, немов коло довгодожданого любчика, і він зацокотів несподівано й колюче... Крик ранених німців змішався із гаркотом зброї... Заграли скоростріли... Але Галин скоростріл не вмовкав... Йй видавалося, що скоростріл співає... Про що він співає? Про волю... Про свободу... Про гарне і щасливе життя мученичого народу, якого жахливу, нечувану в світі боротьбу надгородив вінцем побіди Все-

могучий Бог... І не чула Галя, як кусюча муха вдарилася на льоту об її ногу... І не чула вона теплої, молодої крові, що спливала на святу рідну землю. Вона бачила тільки ворожі тіні перед собою...

— Година... — зупинилися її очі на годиннику. — Наші безпечні... І зірвався наново вогонь скоростріла... Німці наступали хвилями і не могли п'єромогти пекельного вогню із ліса. Їх командир пінівся від зlosti. Піна виливалася йому із рота і він кляв цілий світ, воїків своїх, а найбільше діяволів, що залягли в лісі і косили мов ошалілі ряди наступаючих німців. Вкінці він кинув свої відділи з усіх сторін і з цілою силою вогню і вони мов струмінь ляви вилилися в ліс. Але тут сталося щось, чого ніхто не дожидав.

Галя лежала коло свого скоростріла і їй причудилось далеке... рідне... знайоме...

— Слава!.. Слава!.. Слава!..

Німці вискочили, мов усіми чортами гнані з ліса. За ними мов пекло, зірване із припон Люципера гнала валерія... Закричали... Застогнали... Задрижала земля.... Німці розлетілися

під могутнім ударом... Це була легендарна кавалерія Ташкента. Кавказького неустримого борця за свободу, який спільно з Українською Повстанчою Армією громив ворогів свободолюбивих народів.

Коли Ташкент, смаглий, стрункий кавказець нахилився над закривальною постаттю, жаль захолодив його серце. Він знав поручника Галю... І коли зустрів у глибині лісів стрільців першої чети, які на Галин наказ відступали і почув, що вона залишилась на становинці, крикнув своїм кавалеристам.

— Мої, ви знаєте поручника Галю?

Гей, і хто ж би не знав поручника Галі? Відважної повстанської геройні, й гарної дівчини, в якій багатьох кохалося, але ніхто щастя не мав.

— Підем виручати її?

Громом прокотився визов і Ташкентова кавалерів пішла вперед.

Лікар хитав головою...

— Вісім ран... І так прямо чудо, що вона ще віддихає...

Гая порушилася... Відкрила очі...

Сині, добрі, глибокі очі...

Впізнала кавказького повстанця...

— Це ви... Ташкенте... Дякую вам..
і хлопцям... дякую... щаслива, що вми-
раю під нашим переможним прапо-
ром... і під гомоном нашої повстансь-
кої пісні... Ташкенте... просіть хлоп-
ців... хай заспівають... нашу... повстан-
ську...

Її очі впали, мов два дорогоцінні
камені в пропасть... Вона ще кілька
разів дихнула... Глибоко... Мов би
в останнє хотіла натішитися здоровим
і любим запахом рідного повітря...
А відтак застигла, у безруху.

Ташкент, старий повстанський стар-
шина стояв мов закамянілий..

На землю лягала рвучка, повстан-
ська співака... Про походи бурхливі...
Про бої страшні... Про перемоги
золоті...

А над лісом лопотав, мов сито по-
діравлений прapor...

ПІСНЯ ПРО СМЕРТЬ

Сталося несподівано...

— Іване...

— Що?

— Підемо?..

— Ну як, іти, так іти...

Їхні постатті пропали в темені лісу,
неначе тіні.

В селі ніхто не голосив.

Бо ѿ чим було плакати?

Сльоз не ставало...

Але всі знали... В селі вістки ѿ відомості повзли принишклими вулицями, як ото повзе вранішня мряка по сіножатях. Крізь вікна шепоти проривалися часом сполохані, часом радувані, але всі вони глохли в хабазі перед хатами. А хабазза того року

напричуд буяло. Який то врожай на хабаззя Господь послав!

— Маріє, ти маєш вістку?..

— Еге ж...

І перед очима блискав шматок паперу. Один із тих дивних шматків, що то їх ніяка пошта не носить, що то не всміхаються вони коліровими образками поштових марбк, але всетаки промандровують сотні кільометрів і попадають завжди до потрібних рук.

— На відпустку приїде...

І шматок паперу, сполоханий чужим зором, похапцем зникав за пазухою розсміяної дівчини.

— Коли, Маріє, коли приїде?..

— Ба! Коли пустять...

А бурянами заростали не тільки городи перед хатами. Пишнилися буряни року того по полях, як іще ніколи. Господарі похитували зажурено головами, зводили очі вгору і шептали побожно, оглядаючись на всі сторони.

— Боже милосерний, коли та погань щезне з нашої землі?

Але погань, видимо, не хотіла щезти...

Марія знала, коли Іван має приї-

хати, тільки не хотіла того подрузі казати. Бо, ану ж!.. Відомо: війна, різне може лучитися, перешкодити. Не приїде, а всі будуть з неї глузувати... А крім того... А крім того вона не хотіла, щоб іще хтось крім неї зустрічав Івана. Вона хотіла бути однією, що його зустрічатиме.

Він мав прийти в неділю і субота була для Марії якоюсь такою безко нечною. Бо й по що тієї суботи в тижні? Чи не краще, щоб зараз по пятниці й неділя свята приходила?

Вона сиділа біля вікна і вдивлялася своїми чорними очима в далечінь сільської вулиці.

• • • • •

Молодший командир Іван Зозуля чвалав лісовими дорогами...

Ліс пахнув...

Дороги співали якусь дивно знайому пісню...

А може це тільки йому так здавалося?

Може це тільки здавалося, що лісова далечінь розхиляється привітно й широко?

Але молодший командир Іван Зозуля над цим не думав.

В його вухах шуміли ще відгуки гарматніх стрілів і цокотіння скоро-стрілів.

І йому здавалося, що тими відгомонами повна лісова глибінь.

Кінь чвалав знайомими лісами й неначе впізнавав старезні дерева.

А вони за той час ще більше постарілися... Порепалися...

Як той час швидко проминає!

Ще швидше мчить, як повстанські тачанки...

Ще швидше, як чалі коні повстанських загонів...

Як він швидко минає!

І нагло молодший командир Зозуля почув небезпеку... Вона насунула несподівано, як літній хмаролім.

Зозуля притягнув поводи і кінь зарився копитами в лісову дорогу...

— Стій! — гаркнуло злісно й холодно.

Гей, доле повстанська закосичена! Які коні виносять тебе з челюстей таємних просторів?

Іван зіскочив із коня і, стискаючи фінку в руках, заляг за деревищем.

Кінь рванувся... Гей, коню вірний,
коню чалий і твоя кров до чаші тер-
піння потрібна...

Зацокотіли скоростріли і кінь зві-
ся вгору, захріп страшні і голосно та
впав на лісову дорогу. Бив копитом,
рухнувся ще кілька разів і затих.

— Здавайся, бандит! — відгукнувся
ліс глухо.

Молодший командир Іван Зозуля
глянув увічі своїй долі.

Вона була проста і співуча...

Доглянув перед собою ворожі уні-
форми, що показалися нагло і його
фінка заспівала голосно й відхненно.

— Господи, будь мені грішному...

Чужа мова гаркотіла і про щось
кричала скажено, але Іван Зозуля, мо-
лодший командир відхненної армії не
слухав її.

Перед його очима знялася стіна
зірваної землі й моху, закрутилась
шалено, прошивана сліпучими блиска-
вицями. З дерев летіла кора, зідрана
кулями. Щораз ближче і ближче вгри-
залися в землю кулі і щораз біль-
ше розпалювалася від безпереривно-
го вогню його власна фінка: І тоді
коли він, відкинувши непотрібну, бо

без муніції зброю, хотів вихопити гранату, якасъ нелюдська сила підрвала його і йому здалося, що нечувана хвиля неземної мельодії підіймає його на своїх крилах і несе кудись далеко, в незнане...

• • • • • • • • •

Марія даремно ждала приїзду молодшого командира Івана Зозулі. Довго ждала поки прилетіла болюча вістка, що він помандрував інакшими шляхами.

Шляхами, що ними частенько мандрують воїни відхненної армії...

Його пошматоване тіло лежало між старезними деревищами, недалеко від стужавілого трупа чалого повстанського коня і їхня кров сплила широкою річкою в надри лісової землі і десь у надрах тих в одне озерце злилася...

А ліс співав...

А ліс співав невмовкаючу пісню:

про славу повстанську закосичену...

про смерть багатирську, невиспівану.

Ціна

Л. Н. М.